

ПРИКАЗ КЊИГЕ

Душан Ристић

Одсек за социологију

Филозофски факултет

Универзитет у Новом Саду

О САМУРАЈУ И ЗЛАТНОЈ РИБИЦИ

Пол Вен. 2014. *Фуко – као мислилац и као човек.*

Нови Сад: Медитеран Паблишинг.

Портрет самураја. Ово је књига посвећена човеку и мишљењу. Она представља омаж једном мишљењу које је превазишло значај људске појаве и људске судбине. Она је писана као омаж пријатељу, ванвременом духу. Портрет мислиоца и његовог мишљења које се, упркос многим интерпретацијама, квалификацијама и критикама, нашло у једном аутентичном пољу, у једном аутентичном простору и перспективи, односно, у једној посебној *позицији* коју је тешко дефинисати стандардним квалификативима. Пол Вен то недвосмислено каже на почетку *Увода*: „Не, Фуко није био структуралистички мислилац, не, не припада ни извесној 'мисли 1968.'; није био ни релативиста, историчиста, нити је у свему проналазио мирис идеологије. Он је, по сопственом признању, био *скептички* мислилац...“; и, како пише и Џон Рајцхман, велики скептик нашег доба који је сумњао у наше догматизме и мислио *расипања* и *сингуларности* (стр. 11).

Све је сингуларно у универзалној историји. На почетку књиге, Вен нас уводи у Фукоову *аналитичку херменеутику* према којој се било који објект у својој материјалности не може одвојити од формалних оквира кроз које га спознајемо и који се могу назвати *дискурсом* (стр. 16). Дискурс увек у игру уводи мноштво елемената који су око њега распоређени – обичаје, говоре, норме, законе, институције, знања... и да би био описан и анализиран у својој сингуларности, потребно је кренути од онога што се радило и говорило, од пракси. Фуко је према Веновим речима, веровао да ми до неке ствари стижемо само кроз идеју коју смо о њој изградили у свакој епохи. А та идеја, као коначна формулација и *differentia ultima* је дискурс.

Сваком времену његова посуда. Да би се дискурс „изнео на светлост дана“, неопходан је историјски рад, који је Фуко називао *археологијом* и *генеалогijом*. Археологија покушава да дефинише релације и односе на самој *површини* дис-

курса. Она покушава да учини видљивим оно што је невидљиво, јер је површина ствари „претрпана“. Археологија је покушај да се дискурс ухвати и анализира у својој манифестној егзистенцији, као пракса која се покорава утврђеним правилима формације, егзистенције, ко-егзистенције и система функционисања. Археологија је посвећена анализи густине дискурзивних перформанси док генеалологија има задатак да истражи *знање*, као моћ/знање и окренута је ка *телу* као површини за „уписивање догађаја“. Фукоова генеалологија има задатак да прати сложени ток порекла и она је била инструмент повесног смисла и истраживања онога што је дуго времена било „одсечено“ од историје, а то је само тело. Фукоова историјска анализа развијена је као теорија и аналитика дискурзивних пракси које производе и *субјекте* и *знања* – па и саму историју. Она полази од опште претпоставке да свако од нас може да мисли само онако како се мисли „у наше време“. У свакој епохи, савременици су затворени у дискурсе као у „варљиво прозирне стаклене посуде“ (стр. 25). Дискурси постају *изречене ствари*, онај „невидљиви део“ или „непромишљена мисао“ у којој се сингуларизују историјски догађаји. Зато се Фукоов *историјски рад* као *систематски скептицизам*, супротставља свим антрополошким универзалијама и прихвата постојање неке константе само „као последњу опцију“.

Мисао је суштински повезана са борбом, не са умом. За једног фукоовца, пише Вен, друштво „нипошто није начело или исход сваког објашњења, већ и само има потребу да буде објашњено“. Друштво је матрица и коначно стециште свих ствари. Ми смо, као припадници друштва заточеници стаклених посуда којима чак и не опажамо зидове. Из својих привремених посуда можемо изаћи на махове, само под притиском нових догађаја или „изумом новог дискурса“... дискурси су историјско *a priori*, они су увек сингуларни и доприносе необичности једне епохе. Они дају „локалну боју диспозитива“ (стр. 48). Док *диспозитиви* „весело мешају“ ствари и идеје (а међу њима и идеју истине), представе, учења, чак филозофије – са институцијама и праксама, дискурс све то прожима. Диспозитиви су управо омеђени границама једног дискурса. А пошто се дискурси не нижу један за другим, међу њима се успостављају и постоје везе само *de facto*, не и *de iure*. Дискурси „истискују једни друге“, међу њима не влада некаква дијалектика, већ супростављање, сукоб. Пошто су дискурси „иманентни историјским чињеницама“ и читавом диспозитиву, они „не вуку“ историју, већ она „вуче“ њих. Као и диспозитиве, од којих су неодвојиви.

„*Мир ситним чињеницама, рат опитостима*“ (стр. 67). Објашњење сингуларности „индукцијом води ка критици сазнања и света као таквог“ (стр. 56). За Фукоа и многе друге мислиоце (између осталих Ничеа, Џејмса, Остина, Витгенштајна, Рортија, Хекинга), знање није верно *огледало* стварности. Сазнање

је увек *ретко*, у латинском смислу те речи – оно је проређено, непотпуно, никад свеобухватно. Сви феномени су сингуларни, а задатак истраживача је да уочи особеност догађаја изван сваке једноличне сврховитости, изван сваког функционизма (стр. 23). Фукоов скептицизам је критика у два смисла те речи: у смислу који та реч има код Канта, као *критика сазнања*; та критика опет, тиче се човека и грађанина и представља *политичку критику* која служи делању (ако човек одлучи да се бори). Последице Фукоовог скептицизма су прилично тешке, сматра Вен. То значи да ми „не можемо да одредимо који је прави пут човечанства, смисао његове историје, и треба да се навикнемо на идеју да наша драга данашња убеђења неће бити она сутрашња. Треба да одустанемо од општих и коначних истина: метафизика, филозофска антропологија или морална и политичка филозофија стога су узалудне спекулације“ (стр. 61). Па ипак, критиковати опште идеје не значи порицати сваку истину и нападати „част историчара“, како су се многи прибојавали... Истинитост чињеница нам је доступна и захваљујући томе изграђене су науке попут лингвистике, психологије, когнитивних наука, социологије, итд. Чињенице су ту, оне су тврдоглаве. Но, те „ситне чињенице, које су ван сумње, ипак се увек могу досегнути само са једног становишта и кроз један дискурс: то је коб која притиска људско сазнање“ (стр. 69). Немогуће нам је дакле, да „ослободимо“ чињенице из љуштуре њихових дискурса: „То није ни релативизам ни историцизам, то је перспективизам“ (стр. 70). Поента Фукоовог епистемолошког става, како пише и Жан-Мари Шефер, није било свођење стварности на дискурс, већ подсећање да је стварност увек већ дискурзивно структурирана. Пол Вен у том смислу, у једној реченици сажима оно што истиче као једно од важних обележја *фукоизма*: „...у сваком раздобљу постоји само хаос произвољних сингуларности, потеклих из претходног хаотичног увезивања“ (стр. 74). Дакле, истине треба тражити „у детаљима“.

Фукоов програм. Једна од битних претпоставки целог Фукоовог дела је она о људској коначности у времену. Човек је, како је показао у *Речима и стварима*, у исто време и објект сазнања и сазнајни субјект што га чини заточеником „сопствене историје која је превасходно историја његових варијација и лутања“ (стр. 114). Фукоу је било довољно, сматра Вен, то што је допринео распршивању четири илузије: усклађивања, универзалног, рационалног и трансценденталног. То да обичаји и веровања варирају зависно од друштвено-историјског контекста је познато, али, како је писао Фуко, све док је „Бог био жив у томе није било ничег алармантног: истина с ову страну Пиринеја, грешка с ону страну, али за Паскала је истинита истина свеједно постојала, њој је поучавао и за њу је јемчио Бог“ (стр. 119). Упркос „недостатку тоталитета“, Фуко није могао да буде релативиста, јер је тежио научности, емпиријским и „непрестано привременим“ ис-

тинама. Као што је познато, кључне речи његовог истраживања су биле моћ, знање, дискурс, али и образовање човека као субјекта и људска слобода. Проблем истине се код њега јавља као *најопштији политички проблем* из разлога што је највећи број истинâ последица „скупа уређених процедура за производњу, закон, расподелу, стављање у промет и функционисање исказа“ (стр. 124). Оно што је такође занимљиво је да је *улога истине* у западним друштвима нарочито велика и важна, односно да производња непрестано привремених знања са универзалном вредношћу представља саставни део историје Запада. Из тог разлога, питање истине је у суштини, политичко питање. Из смрти многих разлика и из рођења многих истинâ, неки су закључили да ништа истинито и не постоји, али не и Фуко. Управо супротно, он је поставио питање зашто и на који начин одређена дефиниција или одређена истина „улази“ у диспозитив који од ње прави стварност, односно *режим истине* који разликује истинито и лажно. Улог читавог његовог рада, како је и сам рекао на једном месту, био је да „покаже како серијско спајање поступака – формира диспозитив знања-моћи“ (стр. 129). Но, упркос *омнипрезентности* моћи/знања, Фукоов став према људској слободи био је недвосмислен: „Верујем у слободу појединца. У једној истој ситуацији људи реагују на веома различите начине, то је све“ (стр. 132). То такође значи да алтруизам и егоизам, срећа и несрећа, нису коначне датости. Отпори између осталог, значе оспоравање неког дискурса, „дисквалификовање исказа“ и може да помогне свргавању диспозитива који га подупиру. Диспозитиви и моћ/знање не значе *смрт* слободе, а препознавање њиховог значаја не значи *одустајање* од човека. Фукоова историјска анализа, подсетимо се, није била теорија субјекта који сазнаје, већ теорија и аналитика дискурзивних пракси које *производе* и субјекте и знања – па и саму историју. Она није била усмерена *против* човека. Осим што се реч *структура* не може прочитати нигде у Фукоовим списима, како напомиње Вен, он је *веровао* у слободу субјеката. Па ипак, субјект није главни „набор“ на Битку...појединац поседује увек некакву „конкретну слободу“ која реагује против неког тренутног контекста.

Док су се неки филозофи, бавећи се старим, трајним и „неоригиналним“ питањем истине више у ствари, окретали *потрази за апсолутним*, *наш аутор* је то питање изоштравао кроз призму диспозитива и дискурса. За њега је, као *доброг ничеанца*, генеалогa, све било у покрету. Но оно што га између осталог, заиста чини оригиналним *филозофом* (иако себе није волео тако да назива), јесте његово истицање *стојерног значаја актуелности*. Он се из тог разлога окренуо *историји садашњости*. Критиковао је идеју да се садашњост „ослања“ на дубоке намере или некакве постојане нужности. Истицао је да „прави историјски смисао увиђа да живимо без изворних оријентира и координата, у без-

бројном мноштву изгубљених догађаја“. Зато његова *генеалогичка* није била пројекат *обнове времена* као би се учврстио *велики континуитет* с оне стране „расипања заборава“. Она је била покушај да се уоче случајности и „најниже девијације“, односно потпуни прекиди – заблуде, лоши прорачуни... речју, све оно што је довело до онога *што постоји и важи за нас*.

Фуко је, као велики мислилац и велики скептик двадесетог века, учио да „треба да одустанемо од наде да ћемо икада приступити становишту које би могло да нам омогући приступ потпуном и коначном спознавању наших историјских граница“ (стр. 149). То ипак није значило одустајање од *казивања актуелности*, од промишљања и критике наших догматизама, расипања, проређивања и сингуларности. *Фукоизам* је, како каже Пол Вен, „критика актуелности која добро пази да не диктира упутства за делање, али му обезбеђује сазнања“ (стр. 159). Ми у сваком тренутку можда мислимо „унутрашњост дискурса“, али барем мислимо другачије него што су мислили некадашњи људи. „Ми смо разлика“ и „не знамо ништа више о томе“ (стр. 160). Филозофију и мишљење, на Фукоовом трагу, из тог разлога треба схватити као „сталну критику нашег историјског бића“, „уништавање очигледности“, „расипање“ прихваћених познатости.

Наш аутор је, како о њему пише Пол Вен, био *ратник* који није користио фразе, пледирао, говорио да је у праву... Он није био љутит, већ бесан. Не убеђен, већ одлучан. И данас, три деценије након његове смрти а девет деценија од његовог рођења, чини се да је од особе и сам постао *дискурс* који се све више роји и умножава... Човек који није постао „углачан до невидљивости“ и мислилац који се не појављује тамо где га „вребамо“, већ тамо одакле, смејући се, посматра.